

СИМПОЗИЈУМ О КРИВИЧНОМ ПРАВУ У СТАРОМ ЕГИПТУ (Colloques sur le droit pénal pharaonique)

Белгијски Институт за универзитетске студије основала је крајем прошлог века група професора и научника, незадовољна конзерватизмом Слободног бриселског универзитета. У току осам деценија овај Институт, уз католички универзитет у Лувену, као и бриселски Слободни универзитет, постаје познат у Европи и кроз његове ауре пролазе велики број слушаца, од којих су многи из иностранства. Као занимљив податак из историје овог института наведимо да је број бугарских студената био толико велики да је балкански рат, као и касније први светски рат, довео до финансијске кризе и Институт и Универзитет, јер су бугарски студенти пошли на фронт¹). У организацији ове институције, уз сарадњу Међународног удружења за изучавање старог египатског права, одржан је 8. и 9. марта ове године симпозијум, трећи по реду, посвећен египатском праву.

Спиритус мовенс сва три симпозијума био је професор Аристид Теодоридес, Белгијанац грчког порекла, један од водећих људи у овој области, који је у јесен 1977. године био гост нашег Факултета, где је члановима клуба „Forum romanum“ одржао занимљиво предавање о једном судском спору у старом Египту („случај Мес“).

Први симпозијум, одржан 1974. године, имао је за тему опште карактеристике старог египатског права и материјали (реферати и дискусија) са њега су објављени²). Овај је имао за предмет кривично право, док ће следећи, планиран за септембар 1979. у Греноблу и Паризу бити посвећен проблему „Обичаји и писано право у Египту“.

Откако је Шамполион почетком прошлог века открио тајну египатског писма, вео мистерије подигнут је са египатске историје. Број оних који су се посебно посветили правној историји Египта није велики. Истакнуто место заузимају обимна три тома Ревилуовог (Revellout) Précis du droit égyptien, дело чији квантитет није праћен одговарајућим квалитетом, јер има смелих а недовољно познатих твђења и упоређења. Једно од таквих јесте да су Римљани позајмили од Египћана готово све елементе свог права. Ревилу је припадао оној школи, која је цветала у прошлом веку, а која је сматрала да су позајмице основни мотор историјског развитка и да је довољно пронаћи било какву сличност института два народа да би се један од њих оптужио за плагијат. Ипак, обиље доку-

1) Goffin, Histoire de l'Institut des hautes études de Belgique, Bruxelles, str. 12.

2) Le droit égyptien ancien, Colloques organisé par l'Institut des Hautes Etudes de Belgique, 18 et 19 mars 1974.

мената чини вредност ове књиге. Још од Шамполиона и Ревизија остале су извесне карактеристике египтолога: превласт француског језика (на симпозијуму су само три реферата била на енглеском), веома жив стил који одудара од стила већине романиста, и љубав према предмету свог истраживања, која иде до некритичке процене вредности доприноса египатског права општој правној историји.

Првог дана одржавања овог скупа најпре је одана пошта почасном председнику Међународног удружења за изучавање старог египатског права, Мишелу Малнину и асистенту Института, М. Мушинском, који је настрадао у саобраћајној несрећи у Египту. За новог почасног председника изабран је професор Нимс са Оријенталног института у Чикагу. Уводно предавање одржао је А. Теодоридес. Он је изнео неколико традиционалних нетачних мишљења о египатском праву уопште, посебно о кривичном праву. Једно од њих јесте да је фараон свемогући господар, бог чија је воља неприкосновена. Друго је: египатско кривично право је пуно свирепих казни. Међутим, већ је Капа критиковао овакав став, (Историја кривичног права Египта из 1905. г.). Обично се каже како је за прељубу жене предвиђена смртна казна, о ова тврдња се ослања на један документ у коме стоји: жена која је преварила мужа заслужила је смрт (без навођења да се заиста та казна применила). Египатско право водило је рачуна о кривици, а кривични поступак је био доста сложен. Он обухвата две фазе, прва у којој се утврђује кривица и који је контрадикторан, и други, у коме се, без права учешћа окривљеног, одређује казна. У току суђења се води записник и шаље у архиву.

Велику пажњу побудио је реферат професора Нимса из Чикага. (The Investigation of Fraud at Karnak in Twenty-first Dynasty). У њему је предложена нова интерпретација једног документа, по коме је, према ранијем мишљењу, главни архивист Тутмосис оптужен за злоупотребу. Напротив, тврди Нимс, овај службеник је открио злоупотребе, оптужио кривце и за то је био унапређен у чин главног храмовског управника.

Бернадета Мени (Мени) је анализом бруклинског папируса (Pap. Brooklyn 35.1446), показала да се не може рећи да постоји јасна разлика између јавног и приватног права, али да Египћани праве разлику између ненамерних и намерних дела. Нема доказа да је постојало право на жалбу.

Истог дана поподне први реферат је поднео Гедике (Goedicke) Аустријанац који предаје на Џон Хопкинс Универзитету у Балтимору. На енглеском са јаким немачким акцентом изнео је хипотезу о начину доношења пресуде у старом Египту, која се једним делом заснива на архитектури зграда у којој је одржавано суђење. Познато је (случај „Мес“ и други) да је у поступку учествовања порота. У једном процесу за дело против државе пороту су чинили радници исте врсте којој је припадао окривљени. Владар или цати председавају поротом, али не доносе пресуду. Када саслуша доказе порота се повлачи у један простор у којем постоје полустубови. По мишљењу референта, ови полустубови су баш зато сазидани да онемогуће међусобни разговор између чланова пороте. Када порота саопшти своју одлуку, цати се брине о њеном извршењу. Већина учесника је ову интерпретацију оценила као сувише хипотетичну, а осим тога, додали бисмо, овакав суд превише личи на англоамерички систем пороте.

Следећи реферат поднео је Шафик Алам, (Allam) Египћанин који предаје на Тибигенском универзитету: „Неки аспекти египатског кривич-

ног права". Његов земљак, који живи и ради у Паризу, Ибрим Харари, предложио је ново тумачење Пап. Берлин 8869 који говори о откривању политичких злочина у време Старог царства. На крају тог дана проф. Теодоридес је показао скупу неколико правних текстова (Rarutus Leopold II) уз пројекцију.

Сутрадан пре подне прочитан је реферат Еде Брешани (Bresciani) из Пизе, која није могла да дође, посвећен тебтинским (Tebtynis) фрагментима кодекса. Реч је о занимљивој збирци, вероватно некој врсти приручника, намењеног обуци писара и других службеника. То је претеча Гајевих Институција. Писан је демотским језиком и чуван је у храмовској библиотеци. У њему се најпре говори о наслеђивању, што је и иначе карактеристика старих правних система, па и римских пре Гаја. Затим о миразу, закупу поља, судском поступку. У њему има случајева из праксе, али никакве теорије. Млади доктор права и египтологије, Жан-Мари Криштан (Krichthen) је анализирао један случај ropства у време 19. династије. Из реферата и дискусије се видело да правих затвора у Египту није било, али да је постојао притвор као превентивна мера пре доношења пресуде. Постојала је казна претварања у роба, и то, по свему судећи, оптужени трајно постаје роб.

Давид Лортон (Lorton) из Балтимора је изнео нека запажања и појму права, правде и о фараону као извршиоцу правде (Codified Law, Justice, and King as Source of Law and Executor of Justice). Египатски језик није имао реч која би значила право или закон. Постоји реч маат која има вишеструко значење: божански поредак (коме су сви подложни, па и фараон), правда, чак су и богови део тог система. Говорило се да се фараон, доносећи наредбу или закон, „храни маатом“. Насупрот овом апстрактном појму, који је везан за религију, постоји реч „хеп“ (множина „хепу“). То је људски израз божанског појма маат. То је најближи појам закону римског права (lex), али није идентичан. Ова реч се јавља као супротност хаосу, нереду. О фараону се говори као о ономе „који преноси хепу“, „наређује хепу“ итд. И сама суштина фараонске власти у функцији је везе између ова два појма: маат и хепу. Владар треба да пренесе маат на земљу у виду хепу. Према томе, није сасвим тачна традиционална слика фараона, апсолутног монарха, који „отвара уста и излази право“, јер је и сам владар потчињен јако израженом осећају поштовања и правде.

Завршни део колоквијума био је посвећен упоређивањима са неким другим старим правима. Лебрен (Lebrun) из Лувена је показао утицај религије на право Хетита (Les rapports entre le droit pénal et la religion chez les Hittites). Из реферата се могло закључити да је овај правни систем, иако спада у релативно примитивне, био у суштини лаичког карактера ако изузмемо неколико спорадичних елемената: забрана обављања свештеничке функције као споредна казна, приношење окупљених ствари и животиња на жртву итд. Професор грчког и римског права Луј Жермен (Germain) из Каена је покушао да на нов начин објасни познату сцену суђења са Ахиловог штита, о чему је писано и у скромним оквирима наше правноисторијске литературе³⁾. Жермен је оставио могућност да је народ доносио пресуду неком врстом акламације. Клер Прео (Preaux)

3) Маргетић, Покушај правне интерпретације судске сцене на Ахилову штиту, Зборник радова из правне историје посвећен Алберту Вајсу, Београд, 1966, стр. 51 — 59.

члан Белгијске академије наука, је говорила о грчком схватању кривице и одговорности (*Faute involontaire et responsabilité*). Поред познатих чињеница из историје схватања кривице у старих Грка, све до Платона и Аристотела, изнела и неке мање познате појединости. Од схватања које је објективно обојено, тако да се кажњавају не само животиње, већ и ствари (бацањем ван граница полиса предмета који су проузроковали смрт), дошло се до схватања да постоје вољне и невољне радње и да се мање греша када се греша из незнања. Иако је то далеко од изнијансираног римског схватања кривице, несумњиво да је припремило теорију кривице класичног римског права. На крају је Жак Мишел, (*Jacques Michel*), професор Универзитета у Брислу, запажен нарочито по својој студији о бесплатним располагањима у Риму (*Gratuité en droit romain*, Bruxelles, 1963) изнео „Запажања једног романисте“ (*Reflexions d'un romaniste*) у којима је изнео сумње у оправданост неких похвала египатском праву које су изречене (мишљење да је постојао принцип легалитета у кривичном праву).

Износимо на крају нека размишљања једног нашег романисте који је присуствовао овим разговорима. Нема сумње да су извесна наша знања о старом Египту саображена клишеима о деспотској централистичкој држави у којој је фараон бог. Доста је раширено схватање да у Египту и није било приватне својине на земљи. Често се тврди да Египат не само што није имао законика, већ ни закона у уобичајеном смислу речи, а ни правну теорију. Египтолози се боре да докажу да то није тако. Римљани су створили римско право, али не право као такво. Постојало је нешто и пре Римљана — то је уобичајени став и он је тачан. Могуће је да је египатско право било мање сурово него што се обично мисли и да је постојао устаљени правни поредак, механизам који се примењивао при суђењу који није обична самовоља фараона или функционера. Било је црта индивидуализма, па чак и приватне својине на земљи, а државни апарат је остављао места неким облицима самоуправе насеља, професија. Па ипак, ако је владар божанство и ако се при његовој појави сви морају бацати начике на земљу, ако документи, за које знамо да мало говоре о потлаченима, имају бројне податке о корупцији, садрже жалбе сиротиње на окрутност власти, тешко је такав систем назвати другачије до деспотијом. Такође се може приметити тенденција неисторијског прилаза једној древној цивилизацији. Многи ученици симпозијума за фараона употребљавају средњевековни појам краља. Гедикеова хипотеза о постојању пороте која функционише на готово истоветан начин као и англо-америчка југу, такође је модернизација.

Обрад Станојевић